

האם "אנכי ה' אלוהיך" מתרי"ג המצוות או לא?

(פרשת יתרו, שנת תשס"ז – נכתב ע"י הרב משה צוריאלי)

יש לנו תרי"ג מצוות. אבל הבדל יש בין שני ציוויים "אנכי ה' אלוהיך" "לא יהיה לך אלהים אחרים"; לבין שאר שש מאות ואחד עשרה. שני הראשונים הנ"ל שמענו ישירות מהקב"ה, ושאר תרי"ג מצוות שמענו ע"י מתווך ואמצעי, משה רבנו. חז"ל (מכות כג ע"ב) אף מצאו לזה סימוכין במקרא: "תורה צוה לנו משה", כלומר רק אותן מצוות שהן בגימטריא "תורה" (611) אותן שמענו ממשה, אבל השאר שמענו מהקב"ה בעצמו.

אבל יש עוד הפרש. קיים ויכוח אם מאמר "אנכי ה' אלוהיך" הוא מתרי"ג מצוות או לא. ספר הקדמון "**הלכות גדולות**" (לדעת הסמ"ג חיבר אותו ר' יהודה גאון, חי בבבל בשנת 764) אינו מכליל מאמר זה בין תרי"ג המצוות. מבאר רמב"ן את דעתו של ה"ג: "שאין מנין תרי"ג מצוות אלא גזירותיו ית' שגזר עלינו לעשות, או מנע אותנו שלא נעשה. אבל [עצם] האמונה במציאותו ית' שהודיענו באותות ומופתים ובגילוי השכינה לעינינו הוא העיקר והשורש שממנו נולדו המצוות, לא ימנה בחשבון" (הערותיו ל"ספר המצוות" לרמב"ם, מ"ע א').

וגם ספר קדמון אחר, "אור ה"י", לר' חסדאי קרשקש (נפטר שנת 1412) סבור "טעה טעות מפורסם מי שמנה במצוות עשה להאמין מציאות האל ית', כי לא יצויר 'מצוה' בלי שיש 'מצוה' וכו'. [ועוד] האמונה במציאות האל היא מהדברים שאין לבחירה ורצון מבוא בהם" (דברי "הצעה" שכתב בתחילת ספרו, הקדמה למאמר א). כלומר או שהאדם כבר מאמין מעצמו, או איננו מאמין. אבל כיצד אפשר לצוותו על כך? ומפני איזה סמכות יכנע לציווי כזה אם לא היה מאמין מקודם?

גם רמב"ן הביא לטענה זו סימוכין מהמדרש מכילתא (פי יתרו, מסכת בחודש, פרשה ו) שם כתוב: "מִשָּׁל לַמֶּלֶךְ בֶּשֶׂר וְדָם שֶׁנִּכְנַס לַמַּדִּינָה. אָמְרוּ לוֹ עֲבָדָיו, גִּזְרוּ עֲלֵיהֶם גְּזֵירוֹת. אָמַר לָהֶם: כִּשְׂיִקְבְּלוּ אֶת מַלְכוּתִי אֲגִזְרוּ עֲלֵיהֶם. שֶׁאִם מַלְכוּתִי לֹא יִקְבְּלוּ, גְּזֵירוֹתֵי לֹא יִקְבְּלוּ!" כך אמר הקב"ה לישראל 'אנכי ה' אלוהיך', אני הוא שקבלתם מלכותי במצרים? אמרו לו, כן. [אמר להם] וכשם שקבלתם מלכותי, קבלו גזירותי עכ"ל.

ויש להביא ראיה לדעת המכילתא [ולדעת "הלכות גדולות" ו"אור ה"י"] שהרי אין בפסוק זה לשון ציווי לעשות משהו או להאמין משהו; אלא הודעת דברים.

ובכן כיצד נבאר דעת הרמב"ם (אשר גם רמב"ן, מצד עצמו מסכים לה) שזאת היא אחת מתרי"ג המצוות?

ענה על כך מהר"ל בספרו "תפארת ישראל" (פרק לו). מצוה זו היא מורכבת. יש בה הודעת עובדא קיימת שהקב"ה מודיע לנו שהוא אלוהי עולם, ואינו זקוק להסכמת הנבראים לכך. ומצד שני יש בה גם מצוה מצד הנבראים, שנצטוונו שלא יתכחשו לכך; שלא ינסו להשתמט מהמצב הזה. על הצד הראשון הוא אומר: "אנכי ה' אלוהיך" אף אם לא יקבל אותו האדם לאלוה, הוא אלוהים שלו והוא מלכו מצד עצמו. [ועל זה כפה ה' הר כגיגית]. וכדי שלא יטעה האדם לומר כי אפשר שיפרוק עולו מהם, וכמו אצל מלך בשר ודם שיכולים העם לפרוק עולו עד שאינו מלך עליהם, לכן אמר בלשון 'אנכי ה' אלוהיך' כלומר שעל כל פנים אני ה' אלוהיך מצד עצמי. [ומצד שני] פירושו אנכי ה' אשר הוצאתיך מארץ מצרים, ולכך לא תכפור בי לומר שאינני אלוהיך ח"ו."

לפי פירוש מורכב זה, גם בא לידי שימוש המשל של חז"ל על המלך שבקש שיקבלו קודם כל את אלהותו, ואח"כ יקבלו גזירותיו, ויחד עם זאת גם מוסבר שהמצוה הזו אינה מנוסחת בלשון ציווי, אלא בלשון שהיא הודעת העובדא. והמצוה באה ללמד שהנמלכים לא ינסו לפרוק עול, עול כזה שבאמת אין ביכולתם כלל לפרוק, כי היא מציאות החיים שלהם.

[מאמר המוסגר: לפי דעת בעל "הלכות גדולות" כיצד נותר חשבון תרי"ג מצוות? עונה רמב"ן כי במצוות "לא יהיה לך" יש שתי מצוות שונות: לא ליצור פסל, ולא לפלוח לו. וכל זה נכלל במלים "אנכי ולא יהיה לך" שנאמרו לישראל בבת אחת].

לא נסיים מאמר זה בלי להביא דברי הסמ"ק (יספר המצוות הקטן" של ר' יצחק מקורביל מבעלי התוספות, במצוה א) אשר דבריו אקטואליים מאד בימינו. מדוע כתוב במצוה זו שהקב"ה הוציא אותנו ממצרים? "כי הקב"ה עשה לנו כל הנפלאות, ואין אדם נוקף אצבעו מלמטה אלא אם כן מכריזים עליו מלמעלה (חולין ז ע"ב). ובזה תלוי מה ששואלים לאדם לאחר מיתתו בשעת דינו 'צפית לישועה?' (שבת לא ע"א). והיכן נצטוה אדם במצוה זו? אלא כשם שיש לנו להאמין שה' הוציאנו ממצרים, אומר לנו [ה'] 'כך אני רוצה שתאמינו בי שאני ה' אלוהיכם, ואני עתיד לקבץ אתכם ולהושיעכם. וכן יושיענו שנית" עכ"ל.

זאת אומרת, בנוסף להכרת הטובה על חסד ה' שיש לנו במצוה זו, שה' יצר אותנו לו לעם, ולא נשארנו נטמעים כחלק מהעם המצרי, כן עלינו לבטוח שעוד ישוב ויגאלנו, כי הוא אלוהי ישראל בכל אופן ובכל מקרה. לא יוכלו לבטל סטטוס זה, לא הגויים ולא היהודים. זו מציאות קיימת. כלשון רמב"ם: "וכבר הבטיח לנו ה' יתעלה ע"י נביאיו שאנו לא נִכְלָה ולא נִקְחָד ולא נִעָדָר מהיות אומה נעלה. וכשם שלא יתכן לתאר ביטול מציאותו [של ה'] יתעלה, כך לא יתכן להכחידנו ולכלותנו מן העולם. אמר 'כי אני ה' לא שְׁנִיתִי, ואתם בני יעקב לא כליתם'. (מלאכי ג, ה). וכן בישר לנו והבטיחנו כי מן הנמנע מלפניו לשנוא את כללותנו, ואע"פ שמרדנו בו והמרינו מצותו. אמר, 'כה אמר ה': אם ימדו שמים מלמעלה ויחקרו מוסדי הארץ למטה, גם אני אמאס בכל זרע ישראל על כל אשר עשו, נאום ה'". (ירמיה לא, לו) [=כמו שהרישא לא תיתכן, גם הסיפא לא] ("אגרת תימן", מהד' הגר"י קאפח, עמ' כו).

"אשרנו מה טוב חלקנו, ומה נעים גורלנו ומה יפה ירושתנו".